

אם כי יש דרך בדרכי ד' ית' לדלג על הטבע, וכל שכן על רב ההשתדלות בה, מכל מקום צריך לפלס מאד, כי שתי הנטיות מקו האמת המדויק אינן ישרות, אם לבטוח (יותר) ממדרגת הבטחון שהגעתי אליו באמת, ואם להאמין בהשתדלות יותר מדאי'. (ח"א אגרת קלו).

'הדקדוק על אמצעי הבריאות היא עבודה אהובה לפניו ית', ואשרי האדם שנצל מזרמת ההבל ואשר שם ד' מבטחו'. (קלו)

'מן החובה על האדם להשתדל ברפואת עצמו כמו שהוא חייב להשתדל ברפואת חברו, ולכן תשתדל נא להתגבר על רצונות הטבעיות ולמלא אחר פקודת הרופאים במה שמוצאים לצורך הרפואה. וזו מצוה גדולה של ביקור חולים'. (קלח)
(על חיוב הישמעות לרופאים ושמירת הבריאות – ע"ע בלשון ה'חכמת אדם' – פתא; יגדיל תורה – קצד; יד אפרים (לגרא"פ וינברגר ז"ל) – יד).

'החלטתם השליילית של הרופאים אין בה ממש, והתקוה עדנה חיה וקימה, ולזה אביע ברכתי להפקד בזש"ק'. (קטו)
(וכזאת מובא בשם הגר"א שאמר: רופא שמייאש את החולה – מי נתן לו רשות על כך? לא ניתנה לו רשות אלא לרפאות).

דף פו

הערות בפשט וראשי פרקים לעיון

'הכא במאי עסקינן כגון שסכו נשא דלא הדר. צער – דאית ליה קרטופני ברישיה... ריפוי – דבעיא אסויי' – כתב רש"י: 'דבעי לאסויי לצערא דהנך קרטופני'. מדויק לשונו משמע שבכלל חיוב 'ריפוי' גם לקיחת סמים המרגיעים את כאב המכה.
וכן כתב הגר"ק שליט"א על נידון זה: 'לכאור כל מה שדרך בני"א ליקח לרפואה הוא בכלל ריפוי'.
(ויש לעיין כאשר אינו חפץ לקחתם, שנראה שאין יכול לתבוע את דמיהם, וכמו שאמרו לעיל לענין ריפוי, שאינו חייב לשלם לו דמים אם הלה לא יתפא מהם. אך יש להסתפק אם יכול לתבוע על כל פנים דמי הצער המתמשך מחמת שלא רוצה ליטלם).

'הכהו על ידו וצמתה סופה לחזור – אביי אמר: נותן לו שבת גדולה ושבת קטנה, ורבא אמר: אינו נותן לו אלא דמי שבתו שבכל יום ויום... איתמר הקוטע יד עבד עברי של חברו – אביי אמר: נותן לו שבת גדולה לעבד ושבת קטנה לרב. רבא אמר: הכל ינתן לעבד (ר"ח גרס: לרב) וילקח בהן קרקע והרב אוכל פירות'
– תשלום הנזק נקרא 'שבת גדולה', לפי שבא על השבתת אותו אבר שנפגם, ובניגוד ל'שבת קטנה' הרי הוא תמידי, ולכן קרוי 'שבת גדולה'. וכן, השבת הגדולה באה עבור השביתה מהמלאכה הגדולה והחשובה, והשבת הקטנה – היא שבת משמירת קישואין וכיו"ב – ע' בעל המאור.
(וזה ששמין הנזק לפי עבד הנמכר, ולא כמה רוצה אדם ליתן כדי שלא יקטעו ידו המוכתבת למלכות, כפי ששמין דמי

הצער, – משום שכל אשר לו יתן אדם בעד אבריו, וכדרך שכתב רש"י (בד"ה כאילו ירדו) לענין בושת בעשירים אליבא דר' מאיר. ועוד, אף לא שמין כמה רוצה ליטול לקטוע יד עבד כזה, אלא מעריכים הנוק ביחס לעבד כולו, וכשומת ערוגה עם השדה, כמפורש בדף מז. וברש"י).

– ע' באמת ליעקב' כמה דרכים בבאור מחלוקת אביי ורבא האחרונה. (וע' בזה בחזו"א – אה"ע קלה לרף סה). ולכאורה יש מקום לומר ששתי המחלוקות – אחת הן; לדעת אביי תשלום נזק אינו בגדר 'שבת' תמידית לאותו אבר שנפגם, אלא פגימת האבר נישומה כשאר נזקי רכוש, היינו, כפי שוויו של האבר בשעת הנזק. ולכן גם בשסופה לחזור בעתיד, הלא מכל מקום עתה ירד ערכה, וחייב לשלם. ובעבד עברי – משלם לעבד, כי הרי גופו שייך לעצמו (שאף ש'עבד עברי גופו קנוי' – דוקא לענין מעשה ידיים, אך אינו כשורו וחמורו). אך לשיטת רבא תשלומי נזק הרי הם נידונים כ'שבת' – שהשבית את אברו מעבודה, ולכן כשסופה לחזור, הלא אין שום הפסד ממשי מלבד שבת קטנה שאותה הוא משלם. וכן בעבד עברי – תשלום הנוק הוא לרב, כי ענינו תחליף למעשה ידי העבד.

– במה שאמרו שחייב דמי השבת לרב, פרש הגאון מליסא ז"ל (ב'צתיבות המשפט' שסג, ב), שאין זה חיוב לרב על שמנע ממנו את מלאכת עבדו, כי על זה היה פטור, שאינו אלא גרמא, וכדין המבטל מלאכת שורו וחמורו של חבירו, שפטור. אלא הוא חיוב כלפי העבד (כי הרי עבד עברי דינו כבן חורין לגבי מצוות ולגבי דיני זכיה), והרב זוכה מהעבד.

והגר"ש רוזובסקי ז"ל (קדושין יז) העיר על הטעם שכתב ב'צתיבות' שהרב זוכה מדין 'מה שקנה עבד קנה רבו', והרי טעם זה אינו שייך בעבד עברי. ונתן טעם אחר בדבר, שכיון שתשלום שבת בא עבור מעשי ידיו, והרי הוא קנוי לרבו למעשה-ידיים, ממילא גם זוכה בתשלומי שבת, שהם כמעשה ידיים.

והוא שם הלך בשיטה אחרת (שסובר שאין שייך לומר שהחיוב לעבד ורק ממנו זוכה הרב, כי הרי חיוב שבת הוא על שחסרו ממון, והרי לעבד לא חיסר מאומה בכך שאינו עובד) – שחיוב שבת הינו חיוב ישיר לאדון. וצריך לחלק בין זה ובין חובל בבהמת חברו שאין שם חיוב שבת, כנוכר; – וטעם הדבר: החילוק שבין נזקי אדם לנזקי ממון לענין ד' דברים, אינו תלוי אם החיוב חל כלפי הנחבל עצמו או כלפי בעליו, אלא החילוק הוא בין השבתה של אדם להשבתת בהמה. ולכן בעבד, הגם שהחיוב הוא לאדון ולא לעבד, אפילו הכי הרי זה אדם שהזיק אדם. ולתוספת באור, בבהמה – האדם הוא שעובד עמה, ואין לייחס את כושר העבודה לבהמה עצמה, ולכן כשחבל בה ולא ניתן לעבוד עמה, אין נחשב שנטל ממנה את כושר עבודתה, אלא שגרם לבעליה שאינו יכול לעבוד בה. לא כן בעבד, הרי נטל את כושר עבודתו שלו, ולכך מחויב לאדון דמי שבת, על שהזיק את כושר עבודתו של עבדו.

'מכלל דלא שנא הכי ולא שנא הכי' – אלא בשני המקרים חייב לתנא קמא, בין סומא שבייש בין בייש את הסומא. אבל לשיטת ר' יהודה אכן יש חילוק, שלא פטר ר"י אלא סומא שבייש אחרים, אך המביישו – חייב. (עפ"י תוס' בע"ב. וכן דייקו שם מרש"י. וע' ברש"ש שם).

(ע"ב) 'דמיכלמו ליה ומיכלם' – לכאורה נראה בכונת רש"י, שאמת המידה אם הרגשתו של הקטן בשעת מעשה, הינה בגדר 'בושת' שעליה חייבה תורה, היא: כל שאילו יזכירו לו את המאורע לאחור זמן (וצ"ב כמה)

וירגיש צער מאתו מעשה – הרי זו בגדר 'בושת' ממש, אך כל שאינו מרגיש אחר זמן בזכרו את מה שארע, אין זו 'בושת' המחייבת תשלום.

'ביישו ישן ומת מהו...' – ואם ביישו כשישן, כגון שהערימו וחזר וכיסהו קודם שנעור – כתב בתוספות-יום-טוב שגם זה בכלל ספק הגמרא, לפי שבעת שקם משנתו הרי אין לו בושת. והרש"ש השיג על כך, שהרי אין זה דומה כלל למת, שלא הרגיש בבושה ולא ירגיש בה לעולם, אך זה מרגיש עתה כשנעור בבושת שגילהו בעודו ישן. (וכן משמע מפירוש ר' יהונתן מלונגיל. וליישוב דברי התו"ט שלכאורה תמוה שהשוה בין הדברים, שי"ל דמיירי כשלא הודיעו שביישו גם לאחר שנעור, בכגון זה תלוי בספק הגמרא במת, אם מוטל עליו חיוב בושת).

'...או דלמא משום בושת משפחה' – הנצי"ב נקט שישלם לאב, שהוא שייך באותה הבושת. (וב'אילת השחר' הסתפק בדבר).

דף פז

הערות בפשט וציונים לעיון

'וכן היה ר' יהודה פטרו מכל מצות האמורות בתורה' – לענין פטור 'סומא' במצוות אליבא דרבי יהודה, דנו ראשונים ואחרונים, אם הדברים אמורים רק לענין מצוות 'עשה', או גם מצוות 'לא תעשה'. – ע' בספר 'המכריע' (עז); נודע ביהודה (תנינא יו"ד קנב); טורי אבן (מגילה כד); שו"ת רעק"א (קסט), ובהדושו (יו"ד א, ט); פרי מגדים (פתיחה כוללת סח"ג); חרושי הגר"ר בענגיס (ח"ב לג); זכרון יצחק (תולדות); מנחת חן (ה, ב). (וע' תוס' לעיל ג: ד"ה כדמתרגם, דמשמע שיש על הסומא איסור ד'דברים שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ'. ושם ממידת חסידות אירו, ע"ש).

והתוספות כאן כתבו, שמדרבנן – חייב הוא, שלא יהא כנכרי, שאינו נוהג בתורת ישראל כלל. (ואין להוכיח מדבריהם שפטור אף ממצוות 'לא תעשה', כי גם אם חייב בהן, הרי הם ב'שב ואל תעשה', ולא ניכרת יהדותו – משמרות כהונה).

וכבר הסבירו (ע' בקונטרס דברי סופרים לגרא"ו, א. וע' ב'קובץ על יד' שבסוף ספר בית ישי, עמ' תקיב – מש"כ עפ"י שו"ת הריב"ש שצט), שאף כי פטור הוא מכל המצוות, וממילא גם אינו מצווה במצוות התורה לשמוע בקול דברי החכמים, אף על פי כן, שייך לומר שמצווה מדרבנן, שהרי ודאי שרצון ה' לשמוע בקול החכמים, והרי חייב לקיים רצון ה'. ואולם, ב'אור זרוע לצדיק' (סוף הל' ממרים), כתב להוכיח מהשיטות שמחייבות סומא מדרבנן, שחייב ב'לא תעשה'.

ואולם הרשב"א כאן חולק על דברי התוס', שאינו חייב אף מדרבנן, אלא מידת חסידות היא אם מקיים המצוות.

אף כי מדברי הפוסקים נראה שאין הלכה כרבי יהודה, ואף לקולא, כגון להוציא אחרים ידי חובתם (וע' משנ"ב מו סקי"ח; נח סקמ"א; תקפט), שיטת רבנו ירוחם לחוש לחומרא שהלכה כמותו. (ע' מג"א תקפט, א שהביאו).

קכח. אלו דיני ממון דנים בבבל ואלו אין דנים? (פד):

כל דיני ממונות השכיחים ושיש בהם חסרון כיס, כגון: הודאות והלוואות, נזקי שן ורגל, שור שהזיק – גובין. ואם אינם שכיחים (כנזקי אדם. וכן נגיחת שור, שאין שכיח שיהא מועד בבבל. וכן כל הקנסות), או שכיחים אך אין בהם חסרון כיס (כתשלומי בושת) – אין גובין.

קכט. א. כיצד שמין תשלומי צער?

ב. מנין משלמין צער במקום נזק?

ג. האם משלמין צער שלא במקום נזק, ומדוע? (פד:–פה).

א. צער במקום נזק – אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתב למלכות, שלא יקטעו לו בסיף אלא בסם ללא כאב. (צער שלא במקום נזק – לא מבואר להדיא בגמרא כיצד לשומו. וע' ראשונים).

ב. למדו מיתור 'פצע תחת פצע'.

ג. מחלוקת רבי ובן עזאי. וסתם משנתנו שמשלם, ומקור הדין נלמד מ'כזיה תחת כזיה'.

קל. א. כיצד הם תשלומי ריפוי, האם נותנים לניזק דמי הוצאת הרופא, או יכול המזיק לשלם לרופא שירפאהו, והאם יכול לתת לכל רופא שיחפוץ?

ב. אם מצב המכה הורע כתוצאה מאי ציות לדברי הרופא, האם חייב המזיק בדמי ריפוייה עד שתבריא? ומדוע? (פה)

א. יכול המזיק לתת לרופא שירפאו, ואינו חייב לשלם לניזק עצמו. ואינו יכול להשיג רופא שירפא בחנם, או רופא ממקום רחוק, שיכול הלה לטעון שאין רפואתו טובה ואחראית דיה.

ב. פטור. ומיעטו זאת מ'רק'.

קלא. מי שהשיר שערותיו של חברו – באלו תשלומין מחייבין אותו? (פו).

בגילוח רגיל – תשלומי נזק: תלוי במחלוקת אביי ורבא על נזק זמני. צער וריפוי: אינם שייכים (כשאין כאב ופצעים מאתו גילוח). שבת: אם הדבר מפריע לעיסוקו (כדוגמת הליצנים שהוזכרו בגמ'). בושת: חייב. בגילוח בסם, שהשער אינו חוזר – משלם נזק לכו"ע. ואם הסם גרם לבקעים – משלם גם צער וריפוי.

קלב. א. הקוטע יד עבד עברי – למי הוא משלם?

ב. קטע ראש אזנו / אפו של עבד עברי, שאין הדבר מפריע לעבודתו אצל רבו – למי משלם? (פו).

א. לאביי: נזק – לעבד. שבת – לרב. לרבא: – לעבד, וילקח בהם קרקע והרב אוכל פירות. (וכתבו התוס' ששבת – הכל לרב).

ב. לעבד.

קלג. א. האם יש חילוק בתשלומי בושת בין עשיר שבויש לעני שבויש? ואם כן – מהו?

ב. האם חייבים בתשלומי בושת לסומא?

ג. סומא שבייש – האם חייב בתשלומי בושת?

ד. בייש ישן ומת משנתו – האם חייב בבושת?

ה. בייש ילד קטן – האם חייב בבושת? (פו)

א. לר"מ אין חילוק אלא שמין את כולם כבני חורין שירדו מנכסיהם. לר"ש – עשירים שמין אותם כב"ח שירדו מנכסיהם, ועניים – כפחותים שבהם. לר' יהודה – כל אחד כפי מה שהוא. ולר' עקיבא (צ:): אפי' העני

שבישראל רואין אותו כב"ח שירד מנכסיו.

ב. כן. (ואפילו לר' יהודה. תוס').

- ג. לת"ק חייב ולר' יהודה פטור (רש"י ותוס'), דיליף מ'גזרה שוה'.
 ד. נסתפקו בגמרא. (ומשמע שהמסקנא לפטור (וכ"כ הרא"ש). ואולם בסנהדרין מבואר (לפי הגרסא שלפנינו) שלרב ששת חייב. תוס').
 ה. אם הגיע לגיל שכשמוכרין לו את בושתו ומכלימים אותו בה – הוא מצטער מכך – חייבים לשלם לו דמי בושתו. ואם לאו – משמע בגמרא שנוקטים לפטור. ע' רא"ש.

קלד. למי מגיעים תשלומי הנזק והשבת במקרים דלהלן:

- א. החובל בבת קטנה של אחרים.
 ב. החובל בבן קטן של אחרים.
 ג. החובל בבנים או בנות גדולים של אחרים.
 ד. כשלת השאלות הנ"ל, כשהאב עצמו הוא החובל. (פז-פח).
- א. דמי חבלה – לרב ולריש לקיש: לבת. לר' יוחנן: לאב. ודמי שבת – אם אינה ניוזנית משל אביה – נותן לה עצמה עד כדי דמי מזונותיה, ואם נשארה העדפה – לאביה. ואם סמוכה על שלחנו – נותן לה, שהרי רואים שאותו אדם אינו מקפיד. (ולא מבואר להדיא לגבי דמי חבלה בסמוכה על שלחנו).
 ב-ג. הכל לבן, אלא שבגדולים יתן להם מיד, ובקטנים – יעשה סגולה.
 ד. בבנים, בין גדולים ובין קטנים, וכן בבנות גדולות – דמי חבלה חייב (ולקטנים – עושה סגולה), ודמי שבת – כשאינם סמוכים על שלחנו – חייב, ובסמוכים פטור. (וכמה ראשונים סוברים שגם בדמי חבלה יש חילוק בין סמוכים לשאינם סמוכים – ע' רמב"ם, רמב"ן, ריא"ז. אך התוס', הרא"ש, ר"פ כתבו לחלק בין חבלה לשבת).
 בבת קטנה – דמי חבלה – מח' אמוראים (כנ"ל סעיף א) אם חייב או פטור. דמי שבת – פטור. ואם אינה סמוכה על שלחנו – משלם לה עד כדי מזונותיה.
 כל האמור בבת קטנה לענין חבלות – דוקא באופן שנפחת מכספה, אך לא בשאר פצעים (וכן צער בושת וריפוי – לא נחלק בהם ר' יוחנן).

קלה. מהם המקורות שהאישים המנויים להלן, פסולין לעדות:

- א. אשה. ב. עבד. ג. קטן. ד. גזלן. (פח).
 א. 'ועמדו שני האנשים'.
 ב. מצד השוה מגזלן ואשה או קטן (עולא). או מ'לא יומתו אבות על בנים' – עפ"י אבות שין להם יחס בנים (מר ברי' דרבינא).
 ולר' יהודה יש ללמוד מ'שקר ענה בא ח'ו'.
 ג. 'ועמדו שני האנשים'. ועוד, הרי זו עדות שאי אתה יכול להזימה (רש"י).
 ד. 'אל תשת ירך'... – אל תשת רשע דחמס, עד.

קלו. הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, ומכרן הבן ואח"כ מת הבן בחיי האב – האם קנאם הלוקח? נמק. (פח):

- לר' יוחנן – לא קנה, לפי שקנין-פירות כקנין-הגוף הוא, ואין הנכסים ברשות הבן למכרם (עכ"פ כשלא הגיעו לידו לעולם).
 לריש לקיש – קנה, שק"פ לאו כקה"ג, או אפשר (כך הסביר רב יוסף אליבא דרב יהודה) שאפילו שק"פ כקה"ג, כיון דראוי ליורשו – יכול למכרו.

קלו. א. אשה שהזיקה לאחרים ויש לה נכסי מלוג – האם היא משלמת מהם?

ב. אשה שהזיקה לבעלה – מה דינה? (פט)

א. תמכרם בטובת הנאה ותתן לו (וקודם תקנת אושא, היתה יכולה למכרם בדמים מלאים ולשלם לו).